

JUANITO GALLASTEGI

Lambrettan

Oromiñoko San Marko ermita (Iñaki Irazabal).

JUAN BIXENTE GALLASTEGI (1933-)

Juan Vicente Gallastegui Duñabeitia 1933ko urriaren 27an jaioa Durangon. 1958ko irailaren 28an abadetu zen, Iurretako parrokiako abade laguntzailea eta Oromiño arduraduna izateko. Markina aldean ibili zen, hango Eskola Laboraleko zuzendariorde, ondoren Barinagako eta Mallabiko Gereaa auzoko abade, urteak emango zituen gero Elorrioren eta Atxondon.

Arrate Irratirako *Oiztik Anbotora* zeritzon asteroko saioa zuzendu zuen XX. mendeko hirurogeiko hamarkadan. Gero hainbat aldizkaritan idatzi du: *Anaitasuna*, *Zeruko Argia*, *Alkarren barri*, *Eraz*, eta batez be Durangaldeko *Anboto*.

2011n liburu autobiografikoa publikatu zuen, memoriaz eta hausnarketaz osatua, umetako eta gerrako gertakariak lehenengo, Comillasen ikasten igarotakoak eta, abade eginda, Bizkaiko hainbat herritan izandako bizipenak gero: *Tontorretik begira: abade baten oroipenak* (2011). Koronabisaren egunetan, durangerriari buruzko idazlan bilduma bat argitaratu zuen: *Oiz eta Anbotoren kerizpean* (2021).

1964, Txistulariak Oromiñon. Ezkerretik eskumara: Jabier Sopelana, Amaia Aroma, Iñaki Sopelana, Juan Antonio Aroma eta Juan Bixente Gallastegi. Eskumako bazterrean: Joseba Elorriaga.

KLEROMOTOA

Lagun barri bategaz topo

«*Coadjutor de Yurreta y encargado de Orobio*» izan zan nire lehenengo izendapena. 1959. urtea zan. Izendapena zala eta, Gotzaindegira joan behar izan neban zeozertan. Ozta-ozta nekian non egoan.

Sartu nintzanean, ezagutzen ez neban abade bat aurkitu neban, bera be, nire antzera, bikario nagusiak barrutik noiz deituko zain. Agurtzearren, jesartzen ninoiala, «*Esperando, eh!*» esan neutson. Izan be, erdera bakarrik entzun neban aurretik inguru haretan.

Berak, irribarretxua ezpanetan, sorbaldeagaz atzera-aurreratxu bat egin, eta badineust: «Zer, euskalduna zara?». Nik: «Bai, horixe!». Berak, barriro be irribarre eginaz, eta Arratiako doinu bereziaz: «Orduan, zergaitik dinozu ba *esperando?*». «Ez deustazu minik egiten gero, bestetara baino. Ez dakizu zelako poza emoten deustazun» esan neutson.

Biok alkarregaz joan ginan gero trenean eta lagun handi egin ginan. Orduan Apatamonasterioko parrokian abade egoan Txomin Artetxe zan gotzaindegian topo egin neban abade hori.

Atsekabea hartu neban Apatatik atara ebenean, baina zelan diran gauzak!, nigandik hurrago geratu zan Ibarrurira joanda. Behin baino gehiagotan joan izan nintzan Oromiñoko dotrina-umeekin Ibarrurira, Txominen parrokiara. Gaztainak eta ez dakit zer gehiago jaten eben, alkarregaz, alde bietako umeek. Orain be jarraitzen dauan adiskidetza sortu zan bateko eta besteko umeen artean.

Gero, Muniketatik behera umeak bialdu Oromiñorantz, eta Txomin eta biok Muniketako tabernara. Alde bateko eta besteko, Iurretako eta Ibarruriko abadeak etxean ebezala eta bertakoak pozik. Eta gu biok amaitu ezineko barriketaldiak egiten... ez dakit zein ordutara arte.

Handik urteetara, lagun batzuen aurrean, Txominek aurpegi iluna jarri eta hau bota eustan: «Heuk emon deustak nire bizitzako atsekaberik handiena». Nik, harrituta: «Nik?». «Bai, heuk!... azkenean neuk esan behar egun baten, edo hobeto esateko, goizalde baten, “Hi Juanito, goazak etxera!”.»

Rusia Txikin?

Inoiz eta inon zoriontsu izan banaz, nire Iurretako urteetan izan naz. Iurretako abade-laguntzaile eta, Iurreta barruan, Oromiñoko arduradun.

Batek «Rusia Txiki» esaten eutson Oromiñori, orduan esaera horrek eban esangura okerraz. Niretzat, osteraz, orduko Errusia Txiki ez eze, Zeru Handi izan zan eta da Oromiño.

Hemen liburu osoa bete daiteke nire oroipen gozoezin eta Jaunari eskerrak emon beharragaz. Zaharrak, adinekoak, eta gazteak eta umeak batez be... zelako oroipenak! Jainko maitasuna eta oraindino bizirik baina arriskuan egoan gure herriaren nortasuna zaintzeko gogoa lotzen, zenbat ahalegin! Ze pozik joaten nintzan egunero umei eskolan, euren eskola lana amaitzen ebenean, dotrinea emotera. Eta dotrinea amaitutakoan, bertan, abestiak, bertsoak, euskal alfabetatzearen hasiera...

Lambrettan jartzen nintzanean, abiada hartu orduko, han izaten neban atzeko jesarlekuan jesarrita mutiko edo neskatoen bat. Ezin, ba, bultza eginda bota, eta horregaitik, hegazkinean baino pozago joiazala, eroaten nebazan motorrean, metro batzuetan.

Hurrengo arratsaldean: «Eroango deustazu?». Sudurretik helduta, nik, «Zer eroango deustut, ba? Sudurra? Ala atzean daroazun zorroa?». Neuk be antzera ikasi neban, umetan, *deustazu* eta *nozu* bereizten.

Dantzariak eta maitemintzea

Gazteekin, mutilen dantza talde barria ikustera eta bultzatzera, eta nesken abesbatza prestatzera eta zuzentzera joaten nintzan. Eta han eta hemen antzetzuko genduzan antzerkiak irakastera. Uste dot lortu genduala euskerearentzat eta gure izaerearentzat galtzen etorren estimu urria goitik behera aldatzea.

Iurreta zeozergaitik entzutetsua izan bada, dantzariakaitik izan da. Oromiñon bertan ez ziran gogoratzen inoiz dantza talderik izan eben ala ez. Gazteak horretarako gogotsu egozanez, Durangoko Pedro Mari Andreu ekarri neutsen ezpatadantzea, aureskua, zaragi-dantza eta abar irakatsi egiezan. Ikasi eben bai, ondo ikasi be!

Negu-neguan eroaten neutsen Iñaki Sopelana, txistua jo egien. Motorrean, atzean, egiten eban hotzaren hotzaz, ez nintzan ausartzen etorri eiten esaten be. Baina, nik ezer esan barik hiru-lau egun igarotzen ziranean, berak esaten eustan ea noiz joan behar genduan. «Irunsten dogun hotzagaz, gogotsu hartu jok honek, gero!» esaten neutson neure buruari.

Laster igarri neutson zergaitik gura izaten eban hain bizirik Oromiñora joatea, edurtza handiena jausita be. Zubizarretatarren eta Sakristaueneko atartean izaten zan dantza-saioa. Maria Luisa Arroitauregi, hamasei urteko neskatila polita egoten zan Iñakiren atzean, euren atetik dantzariei begira... eta, batez be, atzea emonda eukan txistulariari begira.

Handik urte gitxira, ni ordurako Markinan nengoala, izan genduan bien ezkontzea. Eta urte gitxi dirala ospatu genduzan zidar-ezteguak, Egaña eta Peña-garikano bertsolari handiak parte hartzen ebela, eta urte gitxiago dirala, bigarren semearen, Josuren, ezkontzea. Zelan joaten diran urteak!

Arriandin be, mila bederatzirehun eta berrogeita hamazazpian, ni joan baino urte bi lehenago, sortu zan ezpatadantzari taldea, nire senide dan Juan Antonio Alberdi *Pertxe* eta gazterik hil zan nire adineko Bernardo Larrinaga *Arki* irakasle zirala.

Urteetara, talde barriak sortu ebezan talde horretako Jose Agustin Belarrek, Roman Basabe nire lehengusuak eta Iurretako bertako Mikel Sopelanak.

Uztailaren hamazortzian dantzan egin behar ebela eta dantza-ikurrinik oraindino ez eukenez, Arrazolara joan ziran arrianditarrok, nire izenean, Jose Antonio Retolazagana, ea itxiko eutsen.

«*Dieciocho de juliorako?* Ezta inondik inora be! Eskatzen ausartu be!»

«Ez, baina ez da uztailaren hamazortzia dalako, Santa Maña dalako baino, Arriandiko jaiak.»

«Ah, orduan bai, pozik be!»

Oromiñon be, orduan sortutako taldekoak ziran gero gazteagoei irakasten eutseenak. Makina bat izerdi atara eban Sakristauneneko Pedro Arroitauregik, Goitiko Jose Antonio Zamalloak lagunduta, bigarren eta hirugarren taldeak sortzen.

Ez ziran neskak, dantza arloan be, atzean geratu. Orduantxe sortu ebezan talde bi, Durangoko Lidia Pérez irakasle zala.

Oromiñoko bost taldek egin eben dantzan, batera, San Markosen basiliza ondoan, nik alde eginda laster, oromiñarrak adurra erioela egozala.

Danak batera?

Iurreta bertako kofradi-auzunean etenbakoa izan da ezpata-dantzarien tradizioa, nahiz eta ez bertako kofradiako lagunez bakarrik, baita beste kofradietako lagunez be osotuta egon. Beti izan dira Oromiñoko eta Arriandiko eta beste kofradietako dantzariak Iurretako sasoi bateko eta besteko dantza-taldeetan.

Urte horreetan, aurrekoei jarraiera emongo eutsen talde barri apain-apaina lortu eban Jose Mari Zarrabeitiak, gaztetxuekin. Txonpolonean ekiten eutsen ikasten, txistulari Iñaki Sopelana ebela. Ni abade egin nintzan egunean egin ei eben lehenengoz dantzan, San Migel aurreko egunean, 1958ko irailean hain zuzen be, oraintsu jakin dodanez.

Hiru kofradiatan ezpatadantzari taldeak egozala eta, uste izan neban gauza ederra izango litzatekela, Iurreta guztiko zaindari dan San Migeletan, une baten

behintzat, herriko talde guztiak batera agertzea eta dantzan egitea. Oso egokitzat jo eben urte haretako jaien antolatzaileek asmo hori, eta hori jarri eben jaien egitarau papeletan.

Ene Maria eta Jose! Haserre be haserre jarri jatazan nire lagun handi ziran Jose Mariren ume ezpatadantzari guztiak, nahiz eta eurek ez baten bakarrik, beste ez dakit zenbat bider be, egin behar eben jaietan dantzan.

Aldi baten bakarrik danek batera egiteak izan eban arrakasteak eta zentzunez gauzak ikusteak, baretu eban haserrealdi hori. Hurrengo urteetan be, uste dot beti egoten zala herriko talde guztiek batera egiten eben egun bat edo une bat. Sarritan aitatu dot gero hori orduan, ume izanik, aurka egozanekin, eta barre egiten dabe. Eurak izan ziran gero danak alkarregaz egiteko zaleenak.

Satanas sotanaz eta belarriondokoak

Satanas sotanaz antzerkia idatzi euskun irudimen bizia eban eta dauan aita Martzel pasiotarrak. Oromiñon, Bazterreko Juan Luis Arregi, nire meza lagun-tzailea edo, hemen esaten dogunez, erasotzailea, zan Satanas egiten ebana.

Antzeztu baino egun bat lehenago, azkenengo ikastaldia izan genduan eskolan bertan. «Hasi hadi, Juan Luis» nik. Mutikoa isilik eta geldi. Neska nagusituak itxaroten egozan eurek be abestiei azken orraztua emoteko.

«Hasi adi, ba! Ez dok ikusten neskak itxaroten dagozala?»

Mutikoak «ji!» esan eta geldi.

«Hasiko haz?»

Ez da hasten ba gure Juan Luis mutikoa eskolako jarleku batetik bestera saltoka, harrapauko ez dodalakoa? Harrapau neban bai, bizkor arrapau be, berak baizen arin egiteko gauza nintzan orduan eta.

Plisti-plasta, emon neutsozan belarriondoko batzuk eta esan neutson: «Egik negar, gura badok, hor bazterrean».

Jarraian: «Mari Karmen, hasi zeu». Hasi bai «Hau da umearen ederraren ederra», baina umeen gauzak!, berari, neskea zanez, ez neutsola ezer egingo eta, harek be, jarraitu beharrean, «Ji!».

Beste barik, hari be, urrunetik be entzungo zan plastakoa. Gogoratzen da orain be matrailako haregaz geroago «Miss Durango» izendatu eben Balierreneko Mari Karmen.

Txarrena, Juan Luisen aitak jakin ebanean jazo zana. Ezerezean itxi ebazan nire matrailako biak edo hirurak. Sekulako astindua emon eutson. «Ea eta abadeak jo behar!». «Nahikoa izan dau neuregaz» esan neutson aitari. Orain jazo behar holakorik!

Zelako barreak egiten doguzan Juan Luisek eta biok, batzen garean bakotxean. Oraintxe be buruz daki bere Satanasen papela. Ah! Eta hori jazo eta hiru-lau egu-nera, biok joan ginan alkarregaz Oizeko San Kristobalera, niri mezatan lagunduta edo mezea erasota gero.

Orobiorrementeriako Begoña Uria izan zan Mari Karmenegaz andra txatxalena egin ebana eta Artatzako Mari Tere Basagoitik eta Makinako Pedro Mari Ugartek hartu eben Ama Birjinearen eta San Joseren lekua, eskuz egindako Jesus umea zaintzen ebela.

Elorrioraino be joan ginan geure antzerkiak antzeztera. Gogoan dot zer esan eustan hango ezagun batek:

«Zer, ez dago erderaz, beste lekuetan egiten daben moduan, antzerki hoberik, ala?»

«Bai, eta ingelesez be bai. Shakespeare dogu antzerkilaririk entzutetsuena eta bereak izango dira, beharbada, antzerkirik onenak!» erantzun neutson.

Zelako konplejuak norberaren hizkuntzaren aurka!

Ez zan izan Elorrio gure antzerkia, dantzak eta abesbatzaren lau ahotsetako abestiak aurkeztu genduzan leku bakarra. Abadiñoko kultura etxean, Arrazolan, Bernan, Arriandiko Maria Goretti ikastetxean eta Gizaburuagan be izan ginan. Hemen, Juan Antonio Aroma txistulari aspertuezinak lagundu eutson abesbatzari «Atzo arratsaldean» abesten.

Geure kultura bidetik

Beti gogoan izango dabe Oromiñoko orduko umeek, lehen aitatu dodanez, Bilbon Arriaga eta Coliseo Albia antzoki ospetsuetan, bete-beterik egozala, zelako txalo beroak hartu ebezan euskerazko lehenengo sariak irabaztearren eta gero han danen aurrean eurek idatzitako ipuinak irakurtzearren eta abestiren bat abestearren.

Ez naz ni gogoratzen zehatz-mehatz zein sari, zenbat bider eta zein mailatan irabazi eban bakotxak. Pozik jarriko neukez danak hemen. Baina, urte mordoa joan da eta lainotu egin jat sariketa horreen gomutea. Orduan ume ziran iturrietara euretara jo dot, baina eurek be ezin izan deustez emon argitasun guztiak.

Santueneko Kristina Mardarasek badaki lau bider atara ebala lehenengo saria. Zugatzagoitiko Irene Sarrionandiak, Arratera joan orduko, badaki sari nagusiren bat atara ebala, baina ez da gogoratzen zenbat bider izan zan. Beste horrenbeste esan behar Mari Karmen Balierregaitik, txikienen mailan. Honen gomutan geratu da, hamaika urte izanik, berak idatzitako ipuina irakurtzea amaitueran hartu eban txalo zaparradea. Adinagaitik bigarren mailan aurkeztu zan Bazterreko

Mari Tere Zugazartazak gogoan dauka, birritan behintzat, lehenengo saria lortu ebala. Etxandietako Rosa Mari Gandarias be gogoratzen da, lehenengo urtean edo, bigarren saria ataratearren, «Euskaldun jaio nintzan, euskalduna hazi...» abestu behar izan ebala.

Ete dago Jesuiten Indautxuko Ikastetxean edo Euskaltzaindian bertan edo beste nonbait, Aita Patxi Kortabitarte jesuita jatorrak, orduko denpora zailetan, Bilboko euskaltzale batzuen laguntzaz, eraturako sariketa horreen argibiderik? Jakingarria izango litzateke Oromiñoko, Laukizko, Bilboko ikastetxe bat edo besteren... historia txikirako.

Galdera bi gogoratzen dabez orduan ume ziran Oromiñotarrek: «Zeinek dau pisu handiagoa, kilo bat harrik ala kilo bat galtzuk?» zan lehenengokoa. Eta hauxe bigarrena: «Zenbat botoi ditu zure herriko abadearen sotaneak?»

Nork ez eutson erantzungo lehenengokoari harriak eukala pisu gehiago? Ez al da harria galtzua baino pisutsuagoa edo astunagoa? Jakina, ba!

Eta bigarrenari, txapeldun geratu zanak behintzat, honako hau erantzun eutson: «Erdiak eta beste hainbeste!» Antza danez, ondo zenbatuta eukazan nire sotanearen botoiak.

Entzutetsu egin zan aldi haretan Norbert Tauer, euskereagaz maitemindutako hizkuntzalari eta jakitun txekiarra. Bera izan zan, urte baten, euskeraz eskutitz gehien idatzi ebazana. Horren saria irabazi eban, behintzat. Euren arrakastagaitik hain pozik egozan umeak berari idazten ausartu ziran. Gutun mordoa idatzi eutsoen bata besteari Norbert Tauerrek eta Kristinak. *Zeruko Argiara* herriko barriak bialtzen be hasi zan hau.

Bilboko Arriagakoagaz eta Coliseokoagaz batera, Durangon gazteek izan genduzan ekinaldi bi geratu jakuzan danoi gogoan. Danetariko norgehiagoka baten, Durangoko Astarloa zinetokian hain zuzen be, Oromiñoko neskek ahotsetara abestu ebezan kantu bi. Txalo zaparradea izan genduan Mokoroaren «Sorgin dantza» abestu genduanean, abesteko bape erraza ez dana.

Bigarrena, San Frantziskoko monjen ikastetxeko areto nagusian izan genduan abestialdia, dantzaldia eta antzerkia. Dantzaldia, tokiak gehiagorako emoten ez ebanetz, Zamalloatar Serafin eta Jose Antonio anaia bikotxen eta azkarren esku egon zan. Binakoa egin eben, betiko txistulariak lagunduta, Iñaki Sopelanak, hain zuzen be. Nesken koruari be beronek lagundu eutson «Atzo arratsaldean izandu ginan...» abestu ebanean.

Bai lehen aitaturako ekinaldian, bai azken honetan, abestu eben oraindino ia ume zala hil jakun Etxezaharreko Maria Isabel Badiolak eta handik urte gitxira, irakasle eginda gero, joan jakun Trazolako Amaia Gorroñok be.

Kristina Mardarasek aurkezpena egin ebanean, ia argi guztiak amatau ziran, antzoki garrantzitsuei jagokenez, baina han ez egoan irakurri ahal izateko beste argi. Eskerrak buruz ekiala!

Gerra ostean euskera hutsean egiten zan lehenengoko ekinaldia izango zan Durangon. Hizkuntza mordoa ekian Eduardo Rian abade jaun jakitun eta jatorrak eroan ginduzan eta dana eratu.

Han izan zan gure amama Errosa be. Eta euskal jaia zalako, Julene Azpeitia idazle ospetsua etorri jakun, orduan Durangon bizi zan eta, etxean eukan soinekorik dotoreena jantzirik eta eskubitorrean eta sama inguruan bitxi eta iduneko dotoreenak jarririk.

Ez jaku behin be ahaztuko arratsalde ha!

Bertsolariak

San Markosak izaten dira Oromiñoko jaiak. Oromiñarrak beti izan dira mutilak euren jaiak antolatzen eta ospatzen.

Oraindino urriak ziran bertsolariak eta bertso saioak. Ez dakit nork bialduta, Basarriren, handik urte mordora adiskide izango neban Jon Azpillagaren eta besteren baten bertsoz hornidutako magnetofoi zintea heldu jatan eskuetara. Zenbat bider entzun neban eta zelako poza emoten neutsen bertso egarritz egozan hainbeste nagusiri!

Orduantxe hasi zan Alfonso Irigoien bilbotarra han eta hemen bertso saioak antolatzen. Ordura arte, ozta-ozta geunkan Balentin Enbeitaren, Arratiako Pujanaren eta Jon Azpillaga gazteagoaren barririk. Ez dakit ordurako hasita egozan nire amaren lehengusina Arantza Agirreren senarra Deunoro Sardui eta Jon Lopategi. Egia dana da bertsolaritza gure artean arnasa hartzen hasi zaneke urteak zirala horreek.

Ba, oromiñarroi ez jakun gogoratu besterik, hamalau urteko eta hamaika urteko bertsolariak ekartea baino. Arrakasta ikaragarria izan eben. Baina, nortzuk ziran, ba, hamalau eta hamaika urte bakarrik izanda bertsotan hain ondo egiten ebenok? Muxikan dagoan Ariatza auzuneko Ireneo Ajuria hamalau urtekoa eta, praka motxetan, Jon Enbeita, hamaika urtekoa. Gogoan izango dabe eurek be.

Gerora, Oromiñoko hazia izango eben bertsolari handi bi sortu ziran Durangon. Gure orduko gazteen taldeko Txalekoneko Josefina Zugazartazaren semea bata, Unai Iturriaga, eta Larrako Jaime Elortzaren semea bestea, Igor Elortza. Hainbat bider Bizkaiko txapeldun izandakoak eta Euskal Herri guztiko txapela be hur-hurrean ikusitakoak.

Gure artean ohitura handia dago ateraldi zebreak izaten dituenakaitik «horrek bertsolari sena jaukak» esateko. Hain zuzen be, bertsolariak aitatzean, Tabernabarriko Jose Mari Lizarralderen, *Txantxa* gaztetxuaren, ateraldia etorri jat gogora. Beragaz eta beste gaztetxu batzukaz, euretariko bat Juan Inazio Abasolo, Iurreta gainean dagoan Goiurirantz ninoiala, hilerri edo kanposantu ondora heldukeran, badineust, irribarrezko aurpegi ilun antzekoa jarritz: «Jauna, sano bagara, hona etorri behar dogu danok!».

Baseleizea barriztau

Harrigarria izan zan, orduan Arrazolan abade egoan Jose Antonio Retolazaren esanera Lander Gallastegi arkitektoak, gogotsu eta zentimorik jaso barik, San Markos ermitea barriztau ebanean, herriak emon eban laguntza osoa, bai diruz, bai lan eginaz. Egun gitxi behar izan ziran hormen behekaldea kare barik, agirian, ixteko eta «juntak» hartzeko. Izan be, han ibili ginan, jo eta ke, izerdi baten, gizonezko gehienok.

Istorioak izan genduzan baseleiza horren barriztatzea zala eta. Aurretik emoten eban diru-laguntza guztia ukatu euskun Durangoko andra aberats batek. Batetik, berak ordaindutako kurutze-bidea, barriztatzeari egokiona jartzearen, kendu behar izan gendualako eta, bestetik, herriari barriztatzearen barri emotea eta diru-laguntza eskabidea euskeraz idatzitako eskutitz baten bidez egin geuntson moduan, berari be beste horrenbeste egin geuntsolako.

Aurreko horman jarri zan Kristoa askok miresten dabe orain, ikusten dabenean. Lander Gallastegiren asmakizuna izan zan ha be. Berak zirriboratu edo diseinatu eta beste batek landu eban. Azken horrek, Landerrek esan euskuna baino askoz be diru gehiago eskatu euskun. Orduan, Landerrek adiskide bat galtzeko arriskuaz, baina gizatasun osoz, esan eutson:

«Zerk balio dau gehiago, zuk ala nik egindakoak?».

«Argi dago, zuk egindakoak askoz be gehiago balio dauala» izan zan tailistearen erantzuna.

«Orduan, zureari nirea gehituaz, honenbeste da. Ausartuko litzateke inor Kristo horregaitik guzti hori eskatzen?» –esan eutson Landerrek.

«Ba, ez» –izan zan erantzuna.

Landerren gizatasunagaitik ordaindu ahal izan genduan berak asmautako Kristo modernoa, baseleiza haretan hain egoki geratu zana.

Milagros Cedrun eta oraintxe hil barri dan Pedro Jose Zubizarreta joan ziran Kristoa zizelatuta egoan ez naz gogoratzen zein herritara, eta Oromiñora ekarri. Arroita jauregitarren etxeko ohe baten ezkutauta egon zan luzaroan, badaezpadan.

Zer esanik be ez ondo zaindu ebala etxean Juanita Aranzeta serora fin eta urduriak. Ama baten antzera zaindu ebazan edo zaindu ginduzan handik pasau ziran eta pasau ginan abadeak be, gordeta eukan Kristoak baino guk gastu gehiago sortu arren.

Azken ordainketa arazo honeetan nik be esku hartu arren, ordurako Julen Kalzada etorrita egoan Iurretara eta, beraz, Oromiñora be. Ni, aitatuko dogun *kleromotoa* zala eta, Markina aldera joan barri nengoan. Baina zorrak-eta kitatuta itxi gura izan neutsozan hurrengoari. Kristo horren argazkia ekarren azalean, handik laster *Gogor* abade-taldekoek atara eben diskoak.

[...]

Euskaldun irakasleak behar

Lehendik buruan sartuta neukazan gauza batek edo bik geroago eta indar gehiago hartzen eben nigan, Oromiñoko umeakaz nenbilela. Ez egoan euskaldunen artean irakasle izateko amesik ez gogorik. Beste edozein ogibideri emoten jakon garrantzi handiagoa eta ikusten jakon etorkizun hobe. Baina, Franco betiko ez zanez, laster beharko genduzala irakasle euskaldunak, eta ugari behar be, uste neban nik.

Horregaitik, Oromiñon neukazan neskato hain argiei irakasle izateko gogoia sartzen ahalegindu nintzan, euren askatasun osoa kontuan harturik, jakina!

Bestetik, antxinatik ikusten neban Durangotik bat eta bi baino gehiago joaten zirala hortik zehar karrerak ikasten, ez argiak ziralako ezta horretarako deia sumetan ebelako be, euren gurasoak aberatsak ziralako baino. Baserrietan, oster, hor geratzen ziran karrerarik ez ezer be barik, balio handiko neskato-mutikoak.

Gogoratzen naz noiz hartu eban indar gehiago gogoeta horrek. Etxeko preminek eskatuta, nonbaiten ikasten jarraitu barik, eskolakoa amaitu ebanean, astotxu bategaz ogiak banatzen ikusi neban argia be argia zan Irene Sarrionandia neskatoa.

Jainkoari eskerrak, egun batzuk lehenago Arrate Santutegiko don Pedro Gorostidiren deia hartu neban irratorako balio eban neskaren bat behar ebala esanez. Joan nintxakon Ireneri eta, esan neutsonen, etxeko baietza eta baimena eskatzera joan zan poz-pozik.

Nahiz eta hamalau urte baino izan ez, laster egin jakun sekulako esataria Arrate Irratian. Beraren antzeko argia eta bizia zan bere lagun Kristina Mardarasek ez eutson lagundu, baina, honek be irakasletza ikasteko bideak urratu ebazan, geroago, horretan Mari Tere Zugazartazak, Amaia Gorroñok... , eta Irenek berak jarraitzen eutsoela.

Lehengo ohitura batzuk

Baina ez zan Oromiñora mugatzen nire abade betebeharra. Lehenengo eta behin, Oromiñoko arduradun izateaz batera, Iurretako abade-laguntzailea be banintzan.

Zelako izerdiak urten eustan gorputz guztian parrokian ez dakit noiztik etorren ohitura zahar bat bete beharra izan nebanean. Eleizako atzeko aldean jartzen ziran andra piloa euren hildakoei errespontsuak atarateko.

Betebehar hori izan neban lehenengo domekan, joan nintzan nire boneteagaz eta isopuagaz. Baten aurrean Aita gurea esan eta beste batengana; harena amaitu eta hurrengokoagana. Ez zan luzea izan errespontsuak esate hori.

Banoa sakristiara, eta Don Frantzisko parrokoak: «Zer, ez dok egin ala?». Nik baietz, amaitu nebala. «Baina zelan hain bizkor?» Ez nekian nik, bakotxagaz pater nosterrak esaten egon behar zanik, berak txakur handiak neure bonetean jartzeari itxi arte.

Ha zan izerdia botatea hurrengo domekan gauzak behar dan moduan egiten hasi nintzanean! Gehitu egiten zan izerdiak urtetea, korutik gazte eta zahar begira-begira ikusten nebazanean eta, gero esan eustenez, don Kanutok pater noster bakotxeko ea zenbat denpora kentzen eustan neurtzen egozala konturatzen nintzanean. Ez eban iraun luzaro antxina-antxinatik etorren ohitura horrek.

Ezta beste honek be: lau maiordomok urteten eben ofertorioan, bakoxta kuxta bategaz, diru batzen, laurak batera, bata bestearen atzean. San Antoninoren, Arimen eta San Migelen alde eskatzen eben hiruk, eta ezkongea izan behar eban laugarrenak, Errosarioaren alde. Lau, guztira! Eta beste une baten, sagaratze ostean, sakristaua, orduko eta oraingo Ezekiel gizon jatorra, jatorrik bada, agertzen zan, batzuen esanean sakelean dirurik geratzen bazan edo, parrokiaren alde batzen. Zelango lotsea eta esturea nirea! Baina ohiturea zala-eta bidezkoztat jotzen eben gehienek.

Ohitura onak? Ohitura txarrak? Beti eta gauza guztiekin jazotzen da hori. Ezin daikeguz lehengo gauzak eta ohiturak oraingo iritziak eta neurriak erabiliaz epaitu. Leku, kultur-une eta sasoiak ez dira bardinak izaten, eta orain lotsagarria deritxoguna izan daiteke lehengo denporetan bidezko-bidezkoa izatea. Nik, orduan egokiak iritzi ez arren, baleiteke sortu ziranean ekandu jatorrak izatea eta guk gero ikusten ez genduan zentzun jatorren bat izatea.

Ohiturak aitatu doguzanez, galduta egoan, ni joan nintzanean, gabonzaharretan kirtenkeriak egiteko ohiturea. Zertzuk egiten ziran lehenago gabonzaharretan, nagusiek esaten ebenez!

Ez dakit zergaitik izango zan, baina ohitura zahar horreek barriztetako gogoa etorri jaken, une baten, oromiñotar batzuei. Banoa goiz goizez, San Markora, lehenengo mezea emotera, eta non ikusten dodan, motorraren argi motelaren laguntzaz, aldats goreaa hasteagaz batera, bidean batetik besterainoko halako marra antzeko bat. Ez eustan emon astirik gelditzeko. Zugatz enborra zan, bidean egoan batetik besterainoko hori. Jo neban, baina ez jatan ezer jazo. Motorrak matxura txiki bat.

Eskerrak behetik gorantz ninoiala. Goitik beherantz beste motordun bat edo kotxedun bat etorri balitz, edozer jazo eitekean. Laster baten kendu genduan enborra bidetik, holakorik jazo ez eitean.

Handik ordu erdi baino lehenago, hauxe esan neban, beste gauza batzuen artean, homilian: Jaungoikoak ez deuskula emon burua sama gainean eroateko, beragaz pentsetako baino. Ez neban gura izan nortzuk ziran jakiterik. Gero horretan ibili ziran guardia zibilak be ez dot uste jakin ahal izan ebenik.

Geroago entzun neban, damututa ei egozan arrisku hori jarri ebenak. Ez ziran konturatzen, eta neu be ez orduan, gure herrian eta munduko beste herri askotan oinarri sendoa eukan ohiturea zala egun horreetan gehiegikeria batzuk egitea.

Izan be, joan joian urte zaharraren eta etorri etorren urte barriaren artean bitarte bat egoan, legerik ez dagoan bitartetzat hartzen zana.

Zenbat gehiegikeria zeblebe baina kaltebakoak egiten ziran gabonzaharretan! Iurretan bertan, aurreko urte baten, astoa jaso ei eben abadetxeko balkoira; soka luze bat jarri eta kanpantorreko kanpai batera lotu ei eutsoen sokeori. Hango amaibako kanpai hotsa!

Behin baino gehiagotan jazo ei zan, bat kortara joan eta burdia non dagoanik be ez. Jakina! gauzez gazte talde batek hartu eta inguruko solo batera eroanda egoan dalako burdiori. Zenbat holako esaten euskuezan gure aurretikoek!

Igarri barik, esangura sakona eukene ohitura horreek, baina inoren bizia arriskuan jarri ezik. Ezin esan gauza bera, baten baten bizia arriskuan jarri ezkeror.

Hareek bai kereizak!

Izan zan beste ohitura bat be nire Iurretako denporan amaitu zana. Baina ez nire edo orduan Iurretan abade gengoanonek eraginez eta erruz, trafikoa gehitzea-gaitik baino.

Lehen lepoan eroaten zan hildako gorpua etxetik eleizaraino. Sarri izan ez arren, behin baino gehiagotan egokitu jatan Oromiñotik Iurretako parrokiaraino gorpuari laguntzen joatea. Eleiz-mutila edo monagiloa, kurutzeagaz, aurretik; abadea, sotana gaineko jantzi zuri laburragaz, jarraian; gorpua barruan eban hilkutxa eroien lau

morrosko gero, eta etxeko, lagun, adiskide, aldra luzea, atzean. Behar be morroskoak eta hauspodunak izan behar, kilometroetan hilkutxa lepoan eroateko.

Oromiño inguruko eta Bakixa aldeko edozein etxetatik parrokiara zanean, geldiunea egiten zan, otoitz labur batzuk, errespontsua, egiteko, Arriandin, Donostiatik Bilborako errepidera urten orduko.

Artatzatik izan ezker, laburragoa zanez eta ibilgailurik ez ebilenez, Goiurirako basobidea hartzen zan, handik parrokiara jaisteko. Behin baino gehiagotan entzun izan deutset Ezekiel Zugazartaza Iurretako betiko sakristauari eta besteren bati, eurek ikusitakoa. Behin, Artatzakoren baten gorpuagaz joiazala, bidetxuaren egoera kaskarragaitik, Meaberen eta Agarrerren etxeen bitartean, aurreko anderu biak laban eginda jausi zirala eta eginahalak egin behar izan ebezala hilkutxatik urten zan gorpua barriro be bere lekuan jartzen. Aurretik be esan ei eban Teofilo zanak, bera hiltzen zanean, ez ebazala Goiuri aldekoak bakean itxiko.

Geroago eta arrisku handiagoa sortu zan Arrianditik parrokiaraino dagozan kilometroetan zehar horrenbeste lagun aldran joan ahal izateko. Ez zan urte batzuk lehenago lez, Mallabiena aurreko errepidean gaztetxuek, euren artean gero gotzain egingo jakun gure Karmelok, futbolean ekiten eutsenean eta jokaldi guztian zehar auto bat edo bi, goia jota, igarotzen ziranean. «Hi! kotxea jatok!». Astia emoten eutsen, orduan, lau harri sendogaz errepidean eginda eukezan futbol-zelaiko atea edo porteria biak kentzeko. Zenbat ibilgailu igarotzen ete dira orain, ia segundu bakotxean, nahiz eta autopistea be alboan izan!

Itzelean gehitu zan, ba, ibilgailuen kopurua urte hareetan. Orduantxe hasi ziran funerariakoak gorpu guztiak euren autoetan eleizara eta gero hilerrira erobatan. Baina hori izan orduko, jazoera bitxia bizi izatea egokitu jatan. Goiuriko hildako bat erobatan ginoazala, nire aurretik kurutzea eskuan eroiala joian monagiloa (nor ete zan?), Goiuritik beherantz doan bidearen bihurguneari jaramonik egin barik, zuzen-zuzen abiatu zan aurrera, eta jakinal, tupust egin eta bide ondoan egoan erripatik beheruntz jausi zan, kurutzea ez dakit noraino joan jakola, bera kereiza arboleak gelditu arte. Nahiz eta berak hori autortu gura ez gero, aurretik, begiak joan jakozan, eta gero hankak eta gorputz guztia, kereiza eder eta dotore hareen atzetik.

Eguneroko zereginak eta arazoren bat

Egunero emoten geuntsen dotrinea umeei. Goizean, eleizearen aurrean egoan eskolako *maixu baltza* esaten eutsoenak bialtzen euskuzan umeak, gugaz ondo konpontzen zan eta. Arratsaldean, neu joaten nintzan, lehenengo orduan Arriandira eta gero Oromiñora.

Arriandin, lehenengo urteetan neuk emoten neutsen bai neskatoei bai mutikoei, baina gero, nire abade lagun Jose Rementeriak eta biok banatzen genduzan zereginok. Oromiñora neu bakarrik joaten nintzan.

Pozik egoten zan, Arriandin, mutikoen irakaslea, Antonia Egibar, gero politikari ospetsua izango zan Joseba Egibarren izekoa, dotrinea euskeraz izaten gendualako. Baina nesken irakasleak hau esaten eutsen neskatoei: «*Delante de Don Juan hablad euskera, pero cuando se vaya, que no os pille yo hablando así*».

Gure hizkuntza arrisku gorrian ikusten genduan une hareetan, izan genduan arazotxu bat Arriandin bertan, baina, oraingoan, pasiotar monjek eregi barri euken ikastetxean.

Egunero joaten ginan parrokiatik monjei mezea emotera. Inguruko andrak eta gizonak be joaten ziran. Hizkuntza zala eta, ez egoan arazorik. Mezak latinez izaten ziran, eta kito. Baina Sortzez Garbiaren bederatzi urrena ospatu behar zanean etorri zan arazoa. Ni joatea izan zanean, jakina, euskeraz egin neban. Inguruetakoa meza entzuleak eta monja gazteak, danak, bat izan ezik, euskalduna ez zan bakarra, pozarren, eurek autortu eustenez.

Baina hurrengo egunean, monjen nagusi italiarraren deia izan neban. Luzaroan egon ginan berbetan. Eurentzat bakarrik izan ezkeru, eurek nahi eben hizkuntzan egingo neutsela, baina, inguruetakoa andra-gizonak be egon ezkeru, beharrezkoa zala euskeraz egitea. Orduan be, gero eurei egingo neutsela gura eben hizkuntzan. Esateko nasai-nasai joaten jarraitzea gura eben ala ez, eta ezetza esaten baeusten be, euren lagun handiagoa izango nintzala.

Hurrengo egunean edo, euren probintziala etorri zan. «*Vengo desde Irun. In castilano, in castilano!*» esan eustanean, nik, erdi italieraz (ez uste izan italieraz egiten dakidanik) erdi gazteleraz: «ba, ondo dago; esan neutsuen lez, lagun handiago izango naz, baina ezin naz etorri hemendik aurrera».

Negarrak-eta izan ei ziran euren artean, gehien be pasiotarrak-eta, batez be, euren espiritu zuzendaria, nik egin nebanaren alde jarri ziran. Urtebarri egunean zorionak emoten joan nintxakonean, ez ekian zer egin be ikastetxeko nagusiak.

Handik gerora, lagun batek hau bota eustan: «Diplomazia gitxi erabili dok». «Agortu egin joat diplomazia», izan zan nire erantzuna.

Sasoi horretan, hau esan eustan beste lagun batek: «Begira, alperrik zabilze euskereari eusten. Geroago eta indar handiagoaz goitik behera doan edur-bola baten antzekoa dok beraren galdu beharra».

Nire erantzuna: «Etxakiat edur-bola baten antzekoa dan ala ez. Niri behintzat, nire kontzientziak esaten jaustak bola horri eusten jarri behar dodala, nahiz eta berak ni beragaz batera tarraz eroan. Baina hau eskatzen deusuet hiri eta hi

lakoei: boleari aurrera egin daian eusten jartzen ez bazaree be, ez zaitezela jarri berari beherantz bultzaka».

[...]

Abesbatza jatorra eta nire azpijokoa

Harro jartzen naz honek edo besteak abesten irakatsi deusdala edo abesten neugaz hasi zala esaten deustanean. Ez da asko behar izaten bat harrotzeko.

Neugaz hasi zala musika-zaletzen esan deust behin baino gehiagotan, orain Iurretako abesbatzaren zuzendari trebea dan Bargundiako Anton Mari Aldekoa -Otalorak. Holan izango da, baina nik Iurretan, kantu arloan, ez neban egiten besterik, abesbatzeko tipleei euren ahotsari egokiona irakatsi baino, gero, gizon ahotsa eukenekin batera, Jeronimo Bilbaok zuzendu egizan.

Anton Mariri lehenengo notak irakatsiko neutsozan, baina inondik inora be ez orain zuzentzeko daukan trebetasuna, ezta abesteko, gregorianoa batez be, daukan fintasuna eta zehaztasuna.

Jeronimo Bilbao zan orduko Iurretako abesbatzaren zuzendaria. Nire senidea zan, Karmen emaztearen aldetik. Zintzoa eta iraunkorra. Inguruko koruak, han eta hemen, desegiten baziran be, Iurretakoak, Jeronimo buru, beti aurrera. Jose Mari Larrinagak be laguntzen eutson inoiz zuzendaritzan. Demetrio zan betiko organu-jolea. Munduan ez egoan inor «Aita San Migel Iurretako, zeru altuko loria» jotzen irabaziko eutsonik.

Eta hemen, nire orduko pekatua autortu behar dot, danen aurrean. Ez dakit parkatuko deusten Iurretako orduko abeslariek, ala penitentzia eta zigor latzen bat leporatuko deusten.

Ahots zoragarriak izan arren, eta Jero iraunkorra izan arren, banekian ez eukela behar zan besteko eroapenik abesti gatzak be gatzak zehatz ikasteko. Gehiago ziran hots ozenak agertzeko eta belarrirako berez atseginak ziran kantuak abesteko, bai eleizan eta bai behar zan tokian.

Nik, Oromiñoko nesken abesbatzakoak puztu eitezan eta ez zirala edozer gauza sinestu egien, honeek Durangon ondo be ondo abestutako abesti bat eskeini neutson Iurretako abesbatzari. Tonu erditik tonu erdira hainbat bider igon eta jaitsi behar dozun abesti bizkorra zan, lehen aitatu dodan Mokoroaren «Sorgin dantza», hain zuzen be. Ez belarri zehatza bakarrik, eroapen handia be behar zan ondo ikasteko.

Banekian bazirala gauza ikasteko eta abesteko, baina ez ebela izango adorerik horrenbeste lan emongo eutsen abestia ikasten hasteko.

Azpijokoa eta maltzurkeria izan zan nirea, baina ez dakizue zenbateraino igon eban Oromiñotarren moralak.

Arrate eta «Oiztik Anbotora»

Gitxien uste genduanean, sekulako barriak poztu eban gure barrua: Arrateko abade Don Pedrok irrati-emisorea jarri ebala han goian, eta euskeraz be egiten ebala. Amesetea orduan! Laster entzun ahal izan genduzan Arroako irratsaioak, Lea ibai ingurukoak, Markinakoak... Eta guk, zer? Jose Antonio Mallona eta biok Aita Iñaki Goikoetxearengana jo genduan, jesuitetan egin ahal izateko, eta laster sortu genduan «Oiztik Anbotora» irratsaioa.

Magnetofoi zahar bat, irratan jarduteko teknikea zer zanik be ez, kazetaritzea ezagutu barik, euskerea landua izateko aukera txikienik be ez, herri-agintarien eta baita orduko eleiz-agintari batzuen begi zorrotza gainea... baina asmoz beterik, gogotsu eta bildur barik, hori bai gero!

Aita Iñakiren ahaleginak ahalegin, ezin izan genduan jesuitetan luzaroan jarraitu. Orduan, neu bizi nintzan Durangoko Astarloa kaleko etxean egiten hasi ginan eta han jarraitu genduan azkenera arte.

Astelehen arratsalde guztietan etortzen zan, lehenengo asteetan jesuitetara eta gero gure etxera, Jose Antonio Mallona, Izurtzako abadea, euskal-musika eukin disko batzuk besapean ebazala.

Biok zuzentzen genduan irratsaio hori. Iluntzerako amaituta izan behar genduan, gero mandatariak Eibarrera eroan egian edo gutariko batek motorrez Arratera bertara, martitzen eguerdian entzun eiten.

Biotariko baten sarrera edo editorial antzekoa, urte batzuetan aita Martzelan lan sendo eta atsegina bertsoz eta hitz-lauz osotuta, Julene Azpeitia idazle ospetsuaren ipuin bat aldikada baten, Eskarne Aromak eta Itziar Zuriturizak emakumeei buruz lehenengokoak idatzitako Itziar eta Lorea izeneko lantxua, batagaz eta besteagaz neuk izandako alkarrizketak, inguruko kirolari guztiekin gehien be... eta herrietako barriak, Kristina Mardaras eta Rosa Mari Gandarias umeak irakurle zirala.

Baina, begira! Orduko giro itolarritsuan, danok arnasaz bete ginduzan Joan XXIII.aren Bakea Lurrean entziklika ospetsua agertu zan. Ha poza eta arnasea hartzea guztiona! Gure hurrengo irratsaio bat, zer esanik be ez, horri buruzkoa. Nire hiru-lau lerro, aurkezpen eta editorial antzera, eta gero Aita Martzelan «artilleria astuna».

Hitz lauz eta bertsoz, gatz eta piper, astindu ederra emon eutson orduko egoereari, Entziklikearen irakatsiak oinarritzat harturik.

Eta jakina! Poliziak Arratera. Arratetik Durangora dei larria: ezkutau edo apurtu egizuez papelak eta zintea! Durangotik Eubara be deia!

Hortxe hasi ziran agintarien erasorik gogorrenak Arrate irratiauren aurka, handik lasterrera urte mordo baterako isilazo arte.

[...]

Sinatze arriskutsua

Abade gaztea oraindino, odola bor-bor, ametsak ugari, gure herriaren izatea eta kultura galzorian, gure Euskal Herriko Eleizan aginpidea ebenak, neurri batean behintzat, horri laguntzen, gu Eleizeak beste era batera jokatu behar ebalakoan... eta horra non agertzen dan abade lagun bat egoera horri aurre egiteko balio eikean eskutitz bat izenpetzeko eskabidea eginez. Gotzainei zuzendutakoa zan. 1960ko maiatzean izan be.

Jakina, beste inorena jakin barik be, izenpetu behar nebana. Zelako poza, handik egunetara, hirurehun eta hogeta hemeretzi abade izan ginala jakin nebanean, eta euren artean Andra Maria nire jatorriko parrokiako don Isaak Uribesalgo eta don Frantzisko Santamaria.

Aitak begirune handia eutson abade bat joan zan beragana, egun batzuk lehenago, hori egin ezkeru kalte handiak etorriko jatazala eta niri ez sinatzeko esan eidan. «Begira, antxinatik bere buruaren jabe da eta, kokoloa ez danez, berak jakingo dau zer egin behar dauan» izan zan nire aitaren erantzuna. Gerora jakin neban hau guztiau.

Baina sinadura horrek atzekoa ekarri eban. Lehenengo, eleiz epaiketa antzeko bat. Lau galdera egin euskuezan. Ni, aurreneko deialdian gogo-jardunak egiten nihardualako, bigarren deialdirako geratu nintzan. Beraz, bagenkian zeintzuk ziran galderak, eta gertauta geunkazan erantzunak be.

«Ezagutzen izan dozu sinatu dozuna?» «Jakina ezagutzen izan dodana. Zelan sinatuko neban, ba, ezagutu barik?»

«Nork ekarri deitsut sinatu dagizun?» Gehien edo danen erantzuna, nirea be beste horrenbestekoa zala: «Zelan esango deitsut, ba, holakorik? Ez, ez deitsut esango besterik, abadea izan dala baino». Ea politikarien aldetik edo etorri ete jakun, atara gura eben, Francoren propagandeak esaten ebanez.

Beste itaun bat: «Askatasunez ala behartuta jarri dozu zeure sinadura?». Danon erantzuna: «Jakina askatasunez jarri dodana». Danona esan dot, baina ez da egia. Ezagun batek: «Bai, behartuta egin behar izan dot». «Nork behartuta?» galdereari, hau erantzun eutson: «neure kontzientziak behartuta».

Azken galdera: «Baieztatu egin gura dozu ala zuzendu edo kendu egin gura dozu?». Edo ez naz gogoratzen beste honetara jarrita ete egoan: «Barriro be egingo zeunke?». Itaun honi be danok, aho batez: «Baieztu egiten dot, edo jakina egingo neukela, baina ez komunikabideek emoten deutoen esanguraz, geuk emon geuntson esanguraz eta zentzunez baino».

Danok aho batez, esan dot. Egia osoa esateko, Bizkaian bakar batek esan eban, ez kontzientziak, lagunek behartuta egin ebala baino, eta beraz, ez sartzeko bera sinatzaileen taldean.

Jazoera bitxia izan zan eleiz epaimahai horren aurrean erantzunak emon beharra. Baina bitxiagoa niretzat, hilabete lehenago ezagutu nebala eta bere anaiagaz batera Nafarroaraino eroan nebala kotxean Gillermo Rian jauna, epaile egiten ebana.

Anaia horrek be, don Eduardo Rianek hain zuzen, zintzo-zintzo jarrita eukan sinadura eta ez zan izan anaia, beste epaile bat baino, galderak egin eutsozana.

Beraz, ez nabe inon, ia ezagutu barri neban epaile horrek hartu ninduan baino abegitsuago eta gozoago hartu. Denpora gehiago egin eban osterantzeko adiskide galderak egiten epaimahaiari egokiozanak baino. Ia-ia beste sinaduraren bat egiteko gogoia emon eustan.

Bestelako zigor txikiren batzuk be izan ziran, beste eleizbarruti baten autor-tzak entzuteko debekua, esate baterako, horretarako hango gotzainaren baimena bazenduan.

Poliziaren aldetik, agur gure pasaporteak urteetarako! Urte batzuk igarota be, sasoi laburrerako emoten eutsuen, Franco hil eta gerora arte.

Baina Eleizearen orduko agintarien aldetik, *kleromoto* ikaragarria izan zan zigorrik nabarmenena. Bai, izenpetu genduan eta eben danak edo gehienak po-zik egozan parroketatik beste parrokia batera bialtzeari esan geuntson orduan, umoretsu, *kleromotoa*.

Garia batzen (Emiliano Zuazo).

Emiliano Zuazok *Auto Recambios-Talleres Durango* enpresan egin zuen beharra, baina beste zeregin asko izan zituen: dantzaria, abesbatzako tenorea, elizako kanpai-jolea, koadro margolaria. Baina futbolista moduan famatu zen gaztetan.

Karmelo Cedrunek 217. orrialdeko 11. lerroan aipatzen duen atezaina Emiliano Zuazo da. Eskuen zabaleraren mito hori honela esplikatzeko zuen Emilianok:

«Behin, 19 arrautza eskuan nekartzala heldu nintzen baserritik entrenamendura. Abilidadea neukan arrautzak eskuan batzuk besteen gainean ez jausteko moduan ipintzeko, jolas bat zen. Baina baten batek zabaldu zuen hori beste zentzu batekin, 19 arrautza kabitzeko bezain handia neukala eskua. Mirandek fitxatu ninduen egunean, zinera joan nintzen arratsaldean, denbora egiteko, eta atzeko ilarakoari entzun nion esaten Mirandek eskuan 19 arrautza kabitzen zitzaizkion atezain bat fitxatu zuela. Haraino heldu zen kontu hori. Antza, durangar batek andrea gaixorik zeukan Mirandan, eta hark famatu ninduen han».